

УДК 37.018.2

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ХАРАКТЕРУ В ДЕРЖАВНИХ ШКОЛАХ США

Світлана Олішкевич

У статті подано визначення поняття «виховання характеру» та його особливості; виокремлено три групи методів, які використовують для здійснення виховання характеру та пропагування просоціального розвитку учнів в американських загальноосвітніх державних школах (методи формування свідомості ціннісно-орієнтованих та патріотичних громадян; методи організації і стимулювання діяльності школярів, спрямованих на формування позитивного досвіду суспільної поведінки та спілкування з представниками різних соціальних груп; методи контролю та самоконтролю за ефективністю реалізації виховання характеру. Проаналізовано низку найбільш дієвих методів, форм та засобів; розглянуто найефективніші схеми співпраці між учнями, вчителями, адміністрацією, батьками та спільнотою для максимально успішного здійснення виховання характеру.

Ключові слова: виховання характеру, державні школи, обговорення моральних дилем, групове навчання, підвищення кваліфікації, залучення батьків, приклад для наслідування, громадські роботи, практичне навчання на засадах громадської діяльності.

Невід'ємним елементом демократичної та процвітаючої держави є виховання багатогранної особистості, яка була б наділена моральними цінностями й позитивними рисами характеру. У США неабияку роль у цьому процесі відводять програмам «Виховання характеру», оскільки вони забезпечують соціальний, емоційний та моральний розвиток, сприяючи формуванню характеру учнів. Одним із основних завдань цієї програми є навчити учнів самостійно знаходити відповіді на актуальні питання морального, етичного чи наукового змісту [7]. На сьогодні у США існує значна кількість таких програм, які вже встигли продемонструвати свою дієвість. У зв'язку з цим вважаємо доцільним використання досвіду США з метою розробки науково-методичного забезпечення для реалізації виховання характеру учнів у середній школі України.

Тенденції реалізації виховання характеру в межах шкільного навчально-виховного процесу розглядаються в працях М. Берковіца, М. Бієр, В. Батістіч, К. Реланда, Т. Лікони, М. Девідсона. Основні аспекти практичного навчання з використанням громадської діяльності (service learning) висвітлив С. Біліг, кооперативного навчання – Д. Джонсон та Р. Джонсон. Проблеми реалізації виховання характеру в позаурочний час стали предметом дослідження американських учених Б. Сокола, С. Хеммонда, М. Вотсона [16], К. Ветцеля [18],

М. Берковіца (аспекти впливу батьків на формування характеру учнів [6]). Проте є необхідність у комплексних теоретико-методологічних напрацюваннях, які б висвітлювали форми та методи виховання характеру в системі освіти США. Тож, метою статті є аналіз форм та методів виховання характеру в американській державній школі, надання їм короткої характеристики.

Незважаючи на актуальність завдань виховання характеру, у США немає єдиних стандартів щодо їхньої реалізації в навчально-виховному процесі. Окремі питання виховання характеру регулюються федеральними законами «Про рівні освітні можливості» (1975 р.), «Про громадянські права» (1991 р.), «Про запобігання відсіву учнів зі шкіл» (1991 р.) та державною освітньою програмою «Америка-2000: стратегія в галузі освіти» (1991 р.), у якій ключовими освітніми завданнями визначили відродження традиційних американських цінностей та залучення громадськості у процес виховання гуманних високоморальних громадян [1, с. 3]. Згодом, у 1994 році, цю програму було прийнято як закон «Національні освітні цілі» та доповнено двома стратегічними напрямками роботи – покращення педагогічної освіти й залучення спільноти та батьків до навчально-виховного процесу учнів [4, с. 102–110].

У 1997 році Президент США Б. Клінтон у своїй доповіді «Про становище країни» порушив питання основних проблем у сфері освіти. Він зазначив, що виховання характеру є одним із домінуючих завдань освітнього процесу держави. Президент наголосив на потребі навчати молоде покоління бути гідними громадянами, на необхідності дотримання дисципліни у школах, а також закликав підтримувати ті шкільні спільноти, які ефективно реалізують визначені напрямки [2, с. 112].

В освітній програмі «Жодна дитина не залишиться поза увагою» (2002 р.) зазначено не лише про необхідність покращення рівня освіти, а й про підвищення рівня морально-етичного розвитку молодого покоління. Згідно з Декларацією «Освіта 2000», школа – «освітньо-виховний центр, здатний позитивно впливати на розвиток цивілізованого суспільства» [3, с. 479].

Освіта США глибоко децентралізована, оскільки вона є компетенцією штатів. Основним інструментом впливу федерального уряду є система додаткового фінансування – грантів, які значною мірою підтримують бюджет місцевих органів освіти. Вагома роль у здійсненні політики у сфері виховання характеру належить Департаментам освіти штатів. Права й обов'язки Департаменту – розробка довгострокової стратегії розвитку освіти, навчальних програм та вимог до стандартизованих випускних екзаменів, критеріїв для відбору обдарованих та талановитих учнів, створення шкільних навчальних округів, які безпосередньо займаються управлінням освітою на місцях. Вирішення низки важливих питань, пов'язаних із практичними аспектами навчально-виховного процесу учнів – завдання адміністрації шкільного округу [5].

Автономія американських державних шкіл забезпечує можливість самостійно визначати цілі виховання характеру та методи їх реалізації в навчально-виховному процесі, однак ми спробували їх узагальнити. Таким чином, основними завданнями виховання характеру в державній школі США є:

1) заохочувати учнів до перевиховання: від егоцентризму і надмірного індивідуалізму до колективних відносин і взаємної поваги;

2) сприяти зростанню морального потенціалу – здатності думати, відчувати та діяти морально;

3) створити у школі сприятливу атмосферу співтовариства, яка мала б за основу справедливість, турботу та небайдужість, що у свою чергу, стане системою підтримки розвитку індивідуальності кожного учня [15, с. 167-170].

Що ж стосується методів, то у ході дослідження ми проаналізували низку теоретичних джерел та практичних рекомендацій і систематизували дієві методи здійснення виховання характеру, розділивши їх на три групи: 1) методи формування свідомості ціннісно-орієнтованих та патріотичних громадян; 2) методи організації і стимулювання діяльності школярів, спрямовані на формування позитивного досвіду суспільної поведінки та спілкування з представниками різних соціальних груп; 3) методи контролю та самоконтролю за ефективністю реалізації виховання характеру. Дослідження підтверджують, що ефективність навчального-виховного процесу забезпечує використання низки грамотно дібраних методів для конкретної школи, виходячи з її особливостей та потреб [7].

До групи методів формування свідомості ціннісно-орієнтованих та патріотичних громадян можна віднести коротку лекцію, дискусію, бесіду, диспут, обговорення (моральних дилем, літературних творів, кінофільмів, есе, матеріалів ЗМІ та ін.).

Метод обговорення є доволі універсальним, оскільки може використовуватися на різних уроках (історія, англійська мова та література та ін.). Учитель, зазвичай, ставить низку запитань, які спонукають учнів до критичного мислення, толерантності у процесі роботи і здатності приймати самостійні рішення. Цей метод дає змогу учням продемонструвати на практиці, якими моральними якостями та позитивними рисами характеру вони володіють. Метод обговорення моральних дилем є найбільш поширеним серед варіацій методу обговорення. Спочатку його метою було сприяти розвитку моральних суджень в учнів. З пізнавально-розвивальної точки зору, цей метод має на меті сприяти пізнавальному інтересу [14]. Повсякденні ситуації, які вимагають від нас прийняття складних, проте етично правильних рішень, називають моральними дилемами. Оскільки молодь сьогодні стикається з багатьма життєвими ситуаціями, які вимагають від них демонстрації критичного мислення та навиків прийняття рішень, завданням школи є забезпечити безпечне середовище, сприятливе для того, щоб учні мали змогу навчитись оцінювати ситуацію, впоратись із прийняттям правильного рішення та обдумати його наслідки, також проаналізувати ситуацію будучи на місці головного героя запропонованої історії.

Методи організації і стимулювання діяльності школярів, спрямовані на формування позитивного досвіду суспільної поведінки та спілкування з представниками різних соціальних верств населення, є найбільш чисельною групою і включають в себе: проблемне навчання, кооперативне навчання, соціальний проект, рольові ігри, імпровізацію, дослідницьку роботу, інтерв'ю,

опитування, мозковий штурм, кейс-стаді, моделювання, навчальні екскурсії, ігри, конкурси, змагання, громадську діяльність та практичне навчання на засадах громадської діяльності.

Згідно з результатами досліджень науковців Д. Джонсона і Р. Джонсона, *кооперативне* навчання є одним із найбільш поширених методів навчання з метою реалізації виховання характеру. Центр експериментальних досліджень (The Developmental Studies Center) у рамках проекту «Розвиток дитини» (Child Development Project) дослідив ефективність цього методу та запропонував додати чіткі суспільні завдання до уроків, на яких застосовують кооперативне навчання [12]. Також було зазначено, що досягнення позитивного результату використання цього методу можливе за умови наявності його п'яти ключових елементів [9]:

1) взаємозалежність – всі члени команди повинні покладатися один на одного для того, щоб досягти спільної мети;

2) індивідуальна відповідальність – кожен учень у групі відповідальний за виконання своєї частини роботи та оволодіння матеріалом у цілому;

3) заохочення до живого спілкування – незважаючи на те, що певний відсоток роботи виконують індивідуально, решту – в інтерактивному режимі, даючи роботі один одного оцінку, спонукаючи до аналізу та узагальнення, навчаючись підтримувати та заохочувати членів команди;

4) належне використання кооперативних навичок – у процесі роботи учням допомагають розвивати та практикувати навички лідерства, прийняття рішень, спілкування, владнання конфліктів та вчать довіряти одне одному;

5) групова оцінка роботи – члени групи ставлять командні завдання та впродовж процесу оцінюють позитивні сторони роботи їх команди й аналізують, що можна покращити для більш продуктивної співпраці в майбутньому.

Інший дієвий та широко представлений метод – метод моделювання та наставництва [7]. Він передбачає обрання прикладу для наслідування, яким може бути дорослий, учень чи історична постать, перевірена у «навчального героя» чи літературного персонажа. Ядро, у більшості випадків, – реляційне, у результаті це призводить до того, що учень прагне моделювати сильні риси характеру наставника [6]. Використовуючи цей метод, важливо пам'ятати про те, що приклад для наслідування – це дієвий засіб для досягнення успіху в житті і він є індивідуальним для кожного; за умови обрання сильної особистості, яка наділена відповідними моральними якостями, можна розраховувати на значний вплив такого прикладу в реальному житті.

Окрім зазначених методів для здійснення виховання характеру в американській школі, особливої уваги, на нашу думку, заслуговують громадська діяльність на волонтерських засадах (community service) та практичне навчання на засадах громадської діяльності (service learning). Громадська діяльність має на меті будь-яку позаурочну роботу на волонтерських засадах, виконану для задоволення потреб інших людей, яка не є частиною навчальної програми.

Особливості цього методу:

- може бути як обов'язковим, так і добровільним;
- як правило, не має чітко сформованих цілей навчання чи критичного осмислення виконаної роботи;
- може включати завдання як у межах школи, так і поза її межами;
- може здійснюватись як загальношкільна подія, індивідуально організована програма чи проект за фінансової підтримки шкільного клубу («Клуб дівчаток», «Клуб хлопчиків», «Товариство національної гордості» та ін.).

Що ж стосується практичного навчання на засадах громадської діяльності – це інтеграція громадської діяльності на волонтерських засадах у шкільну навчальну програму в межах навчально-виховного процесу з метою ефективного навчання, задля допомоги тій спільноті, у якій учні живуть [7; 8]. Такий метод забезпечує підґрунтя учням та вчителям для отримання повноцінного навчального досвіду, оскільки передбачає (згідно із законом «Про національну громадську діяльність» (1993) (National and Community Service Trust Act)) дієве практичне навчання на засадах громадської діяльності. Запропонований метод має включати такі п'ять обов'язкових елементів:

- ❖ учні навчаються через безпосереднє залучення до ретельно продуманих та організованих завдань, які є нагальними для їхньої спільноти;
- ❖ така діяльність має бути інтегрована в початкову програму державної школи та сприяти покращенню успішності учнів із базових дисциплін;
- ❖ акції, заплановані початковою (1–6 класи), середньою чи старшою школою (7–12 класи) можливі лише за умови їх відповідності до вимог чинної місцевої програми громадської діяльності в тій чи іншій спільноті;
- ❖ першочерговим завданням має бути виховання цивільної відповідальності та сприяння виробленню активної громадської позиції молодого покоління;
- ❖ учням надається час для осмислення здобутого практичного досвіду в результаті участі у практичному навчанні на засадах громадської діяльності і за допомогою групових дискусій у класі, презентацій чи есе вони демонструють здобуті знання та навички.

Вдалим прикладом застосування такого методу вважаємо урок природознавства в середній школі, на якому учні вивчають загальні аспекти, пов'язані зі збереженням навколишнього середовища. Щоб використати теоретичні знання, учитель пропонує школярам дізнатись, як вони практично можуть допомогти зберегти природне середовище проживання тварин у місцевому озері. В обов'язки учнів входить підтримувати чистоту навколо озера, встановлювати знаки, що попереджають про заборону купання або містять іншу інформацію для місцевих жителів, проводять дослідження ґрунту і складу води, а також вплив промислового розвитку на тварин. Упродовж всього проекту учні ведуть журнали, де записують свої враження, у класі беруть участь в обговореннях проекту та його впливу на їхнє життя та життя спільноти.

До групи методів контролю й самоконтролю за ефективністю реалізації виховання характеру відносимо методи поточного контролю (поточне анкетування для виявлення позитивних аспектів здійснення виховання характеру, педагогічне спостереження та бесіда з учнями з метою виявлення їхнього рівня вихованості та моральності, письмові завдання (листи, есе, твори, доповіді), ведення учнями індивідуальних «етичних журналів», поточні тести, презентації, проекти) та підсумкового контролю (заповнення чеклістів та анкет-відгуків, підсумкові тести, іспити, реферати, фінальні презентації та проекти).

Для успішного досягнення цілей виховання характеру під час навчально-виховного процесу використовують такі форми, як: індивідуальна, групова та колективна. Засоби досить різноманітні: підручники, художні, наукові, публіцистичні твори, технічні засоби, Інтернет-ресурси та матеріали ЗМІ, фотовиставки, а також особистий досвід учнів.

Для вдалої інтеграції виховання характеру в навчально-виховний процес важливим є дотримання дисципліни та контроль поведінки учнів, що передбачає засвоєння способів сприяння формуванню позитивних проявів поведінки та шляхів запобігання небажаних проявів поведінки. Історично склалося так, що біхевіористські підходи контролю поведінки в непередбачуваних ситуаціях займали домінуючу роль [11; 13]. У якості альтернативи застосовують так звану «розвивальну дисципліну» (*developmental discipline*), в основі якої лежить побудова відносин на принципах розширення прав і можливостей учнів, а також обговорення моделей поведінки та їхніх можливих наслідків [18]. Американський учений М. Уотсон зауважує, що акцент слід робити на поступовому та довгостроковому процесі формування позитивного характеру та покращення поведінки учня. Особливу увагу дослідник звертає на те, що у результаті покарання досягають доволі короткочасного ефекту. Науковець також стверджує про позитивний вплив «розвивальної дисципліни» на розвиток характеру в учнів державних шкіл США [16, 17].

Отже, інтеграція виховання характеру в навчальний процес державної школи США сьогодні є надзвичайно важливим аспектом ефективною системи освіти. Децентралізація управління освітою надає автономію шкільним округам у цьому питанні. Успішне досягнення ключових цілей виховання характеру забезпечують вищезазначені методи, які є надзвичайно потужними при їх комплексному застосуванні. Необхідним аспектом цього процесу є залучення громади та батьків, а також співпраця вчителів, батьків, спільноти та адміністрації. Перспективи подальших розвідок убачаємо у дослідженні потенціалу навчальних дисциплін «Історія», «Суспільствознавство», «Англійська мова та література» тощо для реалізації виховання характеру в державних школах США.

Список використаних джерел:

1. Америка 2000 – освітня стратегія // *Освіта*. – 2001. – 21-28 лютого. – С. 3.
2. Клинтон Б. Образование – это проблема национальной безопасности // *Педагогіка толерантності*. – 1998. – № 2. – С. 108–118.
3. Максимюк С. П. Педагогіка: навч. посіб. – Курс лекцій. Частина 3./ С. П. Максимюк. // *Історія педагогіки*, – 2002. – С. 479.
4. Малькова З. А. Тринадцать лет спустя: американская школа-96 // *Педагогіка*. – 1996. – № 5. – С. 102-110).
5. Освітній портал «Педагогічна преса». Децентралізація чи централізоване управління? *Освіта у світі*. 2015. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pedpresa.ua/126611-126611.html>.
6. Berkowitz M. W. *Early character development and education* / M. W. Berkowitz, J. H. Grych. // *Journal of Moral Education*. – 2000. – № 11. – С. 55–72.
7. Berkowitz M. W. *What works in character education: A research-driven guide for educators* / M. C. Bier, M. W. Berkowitz. – Washington, DC: Character Education Partnership, 2005.
8. Bryk A. *Trust in schools: A core resource for improvement* / A. Bryk, B. L. Schneider. – New York: Russell Sage Foundation, 2002.
9. *Building Life Skills Collaboration. Building Life Skills Curriculum Guide*. – Kansas City, MO: Building Life Skills Collaboration, 1995.
10. Character Education Partnership // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.character.org/uploads/PDFs/Misc_/FAQs.pdf.
11. Deci E. L. *Handbook of self-determination research* / E. L. Deci, R. M. Ryan. – Rochester, NY: University of Rochester Press, 2002.
12. *Developmental Studies Center. Blueprints for a collaborative classroom* – Oakland, CA: Developmental Studies Center, 1997.
13. *Developmental Studies Center. Ways we want our class to be: Class meetings that build commitment to kindness and learning* – Oakland, CA: Developmental Studies Center, 1996.
14. McCabe D. L. *Cheating in academic institutions: A decade of research* / D. L. McCabe, L. K. Trevino, K. D. Butterfield. // *Ethics and Behavior*. – 2001. – №11. – С. 219–232.
15. Peterson R. *Creating school climates that prevent school violence* / R. Peterson, R. Skiba. // *The Social Studies*. – 2001. – № 92. – С. 167–170.
16. Watson M. *Learning to trust* / M. Watson. – San Francisco: Jossey-Bass, 2003.
17. Watson M. *Long-term effects of moral/character education in elementary school: In pursuit of mechanisms* / M. Watson. // *Journal of Research in Character Education*. – 2006. – № 4. – С. 1–18.
18. Wentzel K. R. *Are effective teachers like good parents? Teaching styles and student adjustment in early adolescence* / K. R. Wentzel. // *Child Development*. – 2002. – № 73. – С. 287–301.

References:

1. *Ameryka 2000 – osvithnja strategija* // *Osvita*. – 2001. – 21–28 ljutogo. – S. 3. [Ameryka 2000 – osvithnja strategija].
2. Berkowitz, M. W., & Bier, M. C. (2005). *What works in character education: A research-driven guide for educators*. Washington, DC: Character Education Partnership.
3. Berkowitz, M. W., & Grych, J. H. (2000). *Early character development and education*. *Early Education and Development*, 11, 55–72.
4. Bryk, A., & Schneider, B. L. (2002). *Trust in schools: A core resource for improvement*. New York: Russell Sage Foundation.
5. *Building Life Skills Collaboration*. (1995). *Building Life Skills Curriculum Guide*. Kansas City, MO: Building Life Skills Collaboration.
6. Character Education Partnership. Available at: http://www.character.org/uploads/PDFs/Misc_/FAQs.pdf [Accessed 30 Dec. 2015].
7. Deci, E. and Ryan, R. (Eds.). (2002). *Handbook of self-determination research*. Rochester, NY: University of Rochester Press.
8. *Developmental Studies Center*. (1996). *Ways we want our class to be: Class meetings that build commitment to kindness and learning*. Oakland, CA: Developmental Studies Center.

9. *Developmental Studies Center. (1997). Blueprints for a collaborative classroom. Oakland, CA: Developmental Studies Center.*
10. *Klinton, B. (1998) Obrazovanie – jeto problema nacional'noj bezopasnosti, Pedagogika tolerantnosti, (2), pp. 108-118*
11. *Maksymjuk S. P. Pedagogika: Navch. Posib. – Kurs lekcij. Chastyna 3./ S. P. Maksymjuk. // Istorija pedagogiky, 2002. – S. 479 [Pedagogy: Handbook. - Lecture notes. Chapter 3].*
12. *Mal'kova Z. A. Trinadcat' let spustja: amerikanskaja shkola-96 / Z. A. Mal'kova // Pedagogika. – 1996. – № 5. – S. 102-110) [Thirty years later: American school-96].*
13. *McCabe, D. L, Trevino, L K., & Butterfield, K. D. (2001). Cheating in academic institutions: A decade of research. Ethics and Behavior, 11, 219–232.*
14. *Osvitnij portal «Pedagogichna presa». Decentralizacija chy centralizovane upravlinnja? Osvita u sviti. 2015. Available at: <http://pedpresa.ua/126611-126611.html> [Decentralized or centralized management? Education in the world].*
15. *Peterson R., Skiba R. (2001). Creating school climates that prevent school violence. The Social Studies, 92, 167–170.*
16. *Watson, M. (2003). Learning to trust. San Francisco: Jossey-Bass.*
17. *Watson, M. (2006). Long-term effects of moral/character education in elementary school: In pursuit of mechanisms. Journal of Research in Character Education, 4, 1–18.*
18. *Wentzel, K. R. (2002). Are effective teachers like good parents? Teaching styles and student adjustment in early adolescence. Child Development, 73, 287–301.*